

Szovjet hadifogságról az Ózd környékiek elbeszélésein keresztül*

A GULAG táborrendszerének világa 1989 előtt elsősorban irodalmi művekben,¹ visszaemlékezésekben vált ismertté, majd a rendszerváltozást követően már sor kerülhetett a történeti dokumentumok felhasználásán alapuló kutatásokra is.² Utóbbiak azért váltak fontossá, mert árnyalták, pontosították a visszaemlékezések személyes hangvételének megközelítésmódját.³ Az 1989 utáni történettudomány és könyvkiadás már jelentős monográfiákkal gazdagította a témát történeti perspektívában bemutató művek sorát, de a források folyamatos feltárása, valamint a korábban kiadott kötetek bővítése még ma is tart. A ku-

* NAGY Péter: *Távol a szülőföldtől. Ózd vidékiek szovjet fogságban*. Ózd Német Nemzetiségi Önkormányzat, Ózd, 2017. 153 oldal.

¹ Az irodalmi művek közül a legismertebb Alekszandr SZOLZSENYICIN: *Ivan Gyenyiszovics egy napja* és *A GULAG szigetvilág*. Szolzsenyicin munkáinak és azok számos nyelvre lefordításának a hatására az 1960-as évektől már ismertté vált a GULAG táborainak hálózata.

² Erre néhány példa, a teljesség igénye nélkül: CZEH Zoltán: *A GULAG mint gazdasági jelenség*. Magyar Ruzsisztikai Intézet, Budapest, 2003.; ANNE APPLEBAUM: *A GULAG története*, I. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005.; STARK Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006.; VÁRDY Béla–VÁRDY HUSZÁR Ágnes: *Magyarok a GULAG rabszolgatáboraiiban*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2007.; VARGA Éva Mária: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében*. Russica Pannonicana, Budapest, 2009.

³ Emellett érdemes megjegyeznünk azt is, hogy a felpezsdülő kutatások olyan munkákat is eredményeztek, amelyekben a történészi emlékezet (megközelítésmód) vetélkedett a személyes emlékezettel, így hozva létre a történetek sajátos olvasatait. Erre példa: RÓZSÁS János: *GULAG lexikon*. Püski Kiadó, Budapest, 2000.

tatásoknak, könyvkiadásoknak új lendületet adott a GULAG/GUPVI Emlékév,⁴ amely annak ellenére, hogy nevében jelzi a szovjet táborrendszer összetettségét, nem segített tisztázni a két megnevezés közötti különbséget, noha alapvetően emlékezetpolitikai motivációkból adódóan fellendítette a téma kutatását.⁵ Éppen ezért szükséges tisztáznunk a két tábor közötti különbségeket: a szovjet táborrendszer a Belügyi Népbizottság alá tartozott, amelynek egyik része volt a GULAG (*Glavnoje Upravlenyije Lagerej* – Lágerek Főigazgatósága), ahová a többnyire koholt vádak alapján és egyenként elítéltek kerültek, míg a GUPVI (*Glavnaja Upravlenyija Voennoplennih i Internirovannih* – Hadifogoly- és Internáltügyek Főigazgatósága) lágereibe tömegesen és ítélet nélkül vitték el az embereket. A történeti kutatások, levéltári források adatai alapján megállapítható, hogy a GULAG táboraiba is sokan kerültek Magyarországról, mégis a GUPVI volt a „külföldiek Gulagja”.⁶ Az utóbbi években sorra jelentek meg olyan kötetek, amelyek a szovjet táborokba elhurcoltak történetét helytörténeti kereteken belül mutatták be.⁷ Sajátos nézőpontját adják ezek az írások a nagy történelmi

⁴ Magyarország kormánya a kényszermunkára internálás 70. évfordulójára való megemlékezés céljából a 2015. évet a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévének nyilvánította. Az emlékévet 2017. február 25-ig – Kovács Béla kiskgazda politikus elhurcolásának 70. évfordulójáig – meghosszabbította.

⁵ Az emlékezet és a közbeszéd is gyakran összekeveri a két fogalmat. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy a GULAG megnevezés már jóval korábban bekerült a köztudatba, amire hatással lehetett a Szolzszenyicin világszerte népszerűvé vált regényeinek címeiben alkalmazott szóhasználat is. Feltűnő az is, hogy a helytörténeti monográfiák többsége is a „GULAG-történetekről” számol be, így a terminológiai zűrzavart csak tovább fokozzák. Az emlékév keretében számos kiállítást, könyvbemutatót, konferenciát, ismeretterjesztő előadást, filmvetítést tartottak az ország több településén, ahol fotókon, filmekben, visszaemlékezéseken, leveleken, levéltári dokumentumokon keresztül mutatták be a GULAG- és a GUPVI-táborrendszerek világát. A különböző programok részletezésére itt most nincs lehetőség, erről tájékoztatnak a következő oldalak: www.beszedesmult.hu, www.gulag.hu (Letöltve: 2017. november 10.)

⁶ Erről részletesebben lásd: BOGNÁR Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadifogoly)sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.; STARK Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006.

⁷ Erre további példák, a teljesség igénye nélkül: ERCSEY Gyula: *Farkasok árnyékában: kolozsváriak a Gulágon*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár,

eseményeknek, hiszen megjelenik bennük a lokális kontextus, amelyek a globális szintű események kiegészítéseinek is tekinthetők. Ezeknek az írásoknak a sorába illeszkedik Nagy Péter könyve, aki azoknak ajánlja munkáját, akik Ózd vidékéről kerültek szovjet fogságba, illetve az ő családtagjaiknak.

A szerző számára jól ismert a monográfiában tárgyalt környezet, hiszen Nagy Péter évek óta lelkes kutatója Ózdnak és vidékének.⁸ Személyes érintettsége okán nagyon érzékenyen közelít könyve témájához. A lehetőségekhez mérten a rendelkezésére álló források maximális felhasználására törekszik: a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Külügyminisztériumi iratai mellett a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. Statisztikai és Tanulmányi Osztályának a létszámról, a termelésre, a bérezésre vonatkozó iratait, valamint a háborús kárbejelentéseket használja fel. Elegendő levéltári forrás hiányában ezekből próbálja megállapítani Ózdra és térségére vonatkozóan a környékről szovjet fogságba kerültek számát. Helyet kapnak a források között magángyűjteményi anyagok, például az elhurcoltak névsorának összeállítása kapcsán, de a népszámlálási statisztikák felhasználása is ezt a célt szolgálja. A személyes visszaemlékezések nézőpontjának megismerését segíti a kéziratban maradt fogolynapló, valamint a már korábban a helyi sajtóban rögzített vagy archívumokban lévő visszaemlékezések feldolgozása, de kétségkívül a szerző által készített harminchat interjú adja a kötet forráskorpuszának

2006.; RAKÓ József (szerk.): *Gyömrői rabok a Gulágon, 1945–1947*. Id. Pál Mihály Hagyományörző és Művészeti Kör, Gyömrő, 2011.; LAKATOS Denisza–VALYI Edit: *Ung-vidékiek a Gulágon. Regionális és helytörténeti kutatás*. Nagykapos és Vidéke Társulás, Nagykapos, 2016.; VEGSŐ István (szerk.): *A Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékére Kiskunhalason*. Pásztortűz Kulturális és Hagyományörző Egyesület, Kiskunhalas, 2017.; PEKÁR István (közread.): *Sírva fekszünk, sírva ébredünk: nőgrádiak a Gulágon*. Cserhát Naturpark Közhasznú Alapítvány–Mezőgazda Kiadó, Hollókő–Budapest, 2017.; LUDESCHER Gabriella: *Ártatlan áldozatok: szatmári svábok a Gulágon*. Magánkiadás, Nyíregyháza, 2017.; MÁTHÉ Áron (szerk.): *„GULAG történetek”. Dél-alföldi magyarok és magyarországi németek a szovjet munkatáborokban*. Konecsni György Kulturális Központ, Tájház és Városi Könyvtár, Kiskunmajsa, 2017.

⁸ NAGY Péter: *A Rima vonzásában. Az ózdi helyi és gyári társadalom a késő dualizmustól az államosításig*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016.

gerincét. Elismerésre méltó ez a szám, és az is, ahogyan az interjúk részletei közlésre kerülnek a kötetben. Összhangban állnak a főszöveggel, könnyen olvashatóak, nem akasztják meg a gondolatmenetet. Felvetődik természetesen a kérdés, hogy a személyes visszaemlékezések tartalma mennyire befolyásolta a szerzőt a könyv írása során. Mennyire alapozta a kötet felépítését az interjúk anyagára? Kikkel készültek az interjúk? Mi volt az interjúalanyok foglalkozása? Ezt fontos lenne tisztázni, mivel kirajzolódhatna az Ózdról és környékéről származó foglyok társadalmi státusza, foglalkozása, amely információk erősíthetnék a kötet helyspecifikus jellegét. Sajnos sem az interjúkészítés menetéről, sem a módszeréről nincs szó a kötetben, amit nagy hiányosságnak érzek. Az interjúk felhasználásának fontos része viszont, hogy a belőlük származó idézetek révén arcok, nevek társulnak az elmondottakhoz. Megjelenik bennük a történelmi események középpontjában álló ember, annak minden zavarával, kétségbeesésével, félelmeivel és sokszor akadályt nem ismerő élni akarásával.

A kötet felépítése logikus és könnyen követhető. Már a *Bevezetőben* utal a kötet témájához kapcsolódó kiadványokra, és megemlíti az 1950-ben megjelent *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Fehér könyv a Szovjetunióba hurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről* című kötetet, amely a Rákosi-kor szovjetizált magyar nyilvánosságában nem jelenhetett volna meg.⁹ Nyilván ez volt az oka annak is, hogy a Rákosi-, majd a Kádár-korban a „témát Magyarországon minimális kivételtől eltekintve nem kutatták”¹⁰ (13.).

A szakirodalom bemutatásának további részét is elnagyoltan érzem. Csupán Stark Tamás, Bognár Zalán, Varga Éva Mária, Dupka György, Rózsás János munkáit említi meg, amelyeket nagyon szűkszavúan elemez (13–14.). További problémának tartom, hogy a nemzetközi kutatások még csak említés

⁹ PALÁSTHY Rezső (szerk.): *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Fehér könyv a Szovjetunióba hurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről*. Hungária Kiadás, Bad Wörishofen, 1950.

¹⁰ A korszakban valóban szamizdat kiadványok formájában jelenhettek meg az események feltárását célzó kiadványok, gondoljunk például CSALOG Zsolt: *M. Lajos, 42 éves* című szociográfiájára.

szintjén sem szerepelnek a kötetben. Ennek természetesen több oka is lehet: a szerző inkább ismeretterjesztő kiadványra törekedett, és nem akarta olvasóit sokoldalú szakirodalmi értelmezésekkel terhelni, de ugyanilyen korlátozó erőként hathatott a terjedelmi kötöttség is, ami miatt a monográfia egésze karcsúra sikeredett.¹¹ Ez természetesen nem von le a kötet értékéből, de egy lábjegyzetben érdemes lett volna utalni rájuk.

Nagy Péter röviden vázolja Ózdnak és térségének a második világháború előtti és alatti viszonyait (18–19.), amiből megtudhatjuk, hogy az Ózd környéki férfiak milyen körülmények között vonultak be a háborúba. Fontos része ez a néhány oldal a kötetnek, mivel a szerző felhívja arra a figyelmet, hogy a második világháború előtt és alatt Ózd kivételes helyzetben volt. Az ózdi vasgyárat és a környékbeli bányákat hadiüzemnek nyilvánították, így sok munkást felmentettek a katonai szolgálat alól, főleg azokat, akiknek a termelésben fontos szerepük volt. A háború első éveiben főképp a képzetlen dolgozók kerültek a harcra, akiket könnyebb volt pótolni, de a háború végén már a képzetetteket is hadba indították és csak a szerencsén múlt, hogy ők a háború végén hazatérhettek vagy éppen fogságba kerültek (20.). Interjúkból vett idézetekkel nagyon érzékletesen mutatja be a szerző, hogyan változott meg az ózdi és a környékbeli lakosságnak – főleg a férfiak – a hadba vonulással, a háborúval kapcsolatos magatartása. Az önként bevonulók száma jelentősen csökkent az utolsó évekre a háború kezdetére jellemző szintről, sőt 1944 végétől egyre többen próbálták meg elkerülni a bevonulást is (21–23.).

Nagy Péter kiemeli, hogy „[a]kik nem estek el a harcokban és nem szöktek meg, általában valamelyik ellenséges haderő karmai közé kerültek. Legnagyobb részüket a szovjetek fogták el, ami négy nagyobb hullámban történt” (24.): a Don-kanyarban 1943 januárjában, az 1944 őszi magyarországi hadműveletek,

¹¹ Úgy gondolom, a szerző számára hasznos és inspiráló lehetett volna a következő néhány kötet is: Oleg V. KHLEVNIUK: *The History of the Gulag. From Collectivization to the Great Terror*. Yale University Press, New Haven, 2004.; Steven A. BARNES: *Death and Redemption: The Gulag and the Shaping of Soviet Society*. Princeton University Press, Princeton, 2011.; Golfo ALEXOPOULOS: *Illness and inhumanity in Stalin's Gulag*. Yale University Press, New Haven, 2017.

majd Budapest ostroma, végül, a háború befejeztével, a még létező magyar hadtest Németországba telepítésekor. Az Ózd környékéről bevonult katonák bárhová kerülhettek, Közép- és Kelet-Európa számos pontján fogságba eshettek, ahonnan jelentős részüket a Szovjetunióba vitték (24–28.). A szerző nemcsak a katonaként, leventeként fogságba ejtettekről szól, hanem a polgári lakosság elhurcolásának is több oldalt szentel (29–42.). Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert ahogyan a szerző is többször utal rá, a Vörös Hadsereg konkrét számokkal érkezett hazánkba, és ha „az elfogott harcoló alakulatok létszáma nem volt elegendő”, civilekkel pótolták azt (33.). A térségben élőket tehát nemcsak a német, a román és a szovjet csapatok jelenléte, főképp az utóbbi két hadsereg alakulatainak túlkapásai veszélyeztették, hanem az ózdi vasüzem 1944. november végi leállításának is rákényszerítette őket a háborús mindennapokhoz való alkalmazkodásra. A civil lakosság különféle indokokkal történő összegyűjtése ismeretlen volt a helyiek számára, így őket is váratlanul érték az akciók. Ezekben belül ki kell emelni a német lakosság deportálásának célját, ami Ózdon és környékén azért ütközött akadályokba, mert nagyon kevés német lakos élt a vidéken, így az elhurcolás a civil magyar lakosságot érintette, akiket nem németes nevük miatt deportáltak. A szervezetlen begyűjtési akciókra enged következtetni az, hogy Ózdon a német származásúakat el sem vitték, hanem a környékbeli falvakból a németiséghez semmilyen formában nem kötődő embereket gyűjtötték össze. Emellett bizonyos falvakból a katonaköteleseket szedték össze, míg mások ugyan csak lövészárokásásra indultak, de csak többéves fogság után térhettek haza. A „németként” elvitt civilek akciójának törvényesítése érdekében a településeken a jegyzőt, a tanítót névjegyzékek összeállítására kötelezték. Lényeges része a kötetnek a civil foglyok helységek szerinti megoszlását bemutató táblázat (36–37.), amelyet a szerző korábbi forrásokat felhasználva pontosít. Az Ózdról és környékéről elhurcoltak jelentős része származott Abafalváról, Csernelyről, Kelemérről, Serényfalváról. Arra, hogy miért ezek a települések voltak érintettek, a későbbiekben kapunk választ. A kitelepítések, deportálások, elhurcolások nem

valósulhattak volna meg a szovjet csapatok által megbízott emberekből álló helyi rendőri szervezet nélkül, és Nagy Péter azt is kiemeli, hogy az események sokszor települések közötti konfliktusokat is felszínre hoztak. Ez történt Sajószentkirályon és a református többségű Kelemérben, ahol csak a katolikus lakosokat szedték össze. A szerző szerint ennek az lehetett az oka, hogy az ottani szovjet katonák úgy tudták, a németek katolikus vallásúak, de az is elképzelhető, hogy a helyi vezetőség akart így elrendezni egy lokális konfliktust (38.). Változatos volt, ahogyan a helyieket összegyűjtötték: Kelemérben egy magánház szolgált kiindulópontnak, Sajószentkirályon, Serényfalván egy gyűlés ürügyével fogták el az embereket. Több településen felléptek az elhurcolásokkal szemben. Ez történet Putnokon és Gömörszőlősön, ahol a jegyzők által összeírt listákat a települések bírói nem írták alá, sikerrel megmentve településeik lakóit a fogságtól (39.). Az összegyűjtött rabok, civilek az átvevőállomás után egy magyarországi gyűjtőállomásra kerültek, innen vitték őket az átvevő-továbbító táborokba, majd onnan az országon kívüli tranzittáborokba, ahonnan a Szovjetunióba deportálták őket. A szerző röviden bemutatja a szovjet táborrendszer felépítését, hangsúlyozva a különbséget a közbeszédben is gyakran összemosódó GULAG és GUPVI táborai között. Fontos, hogy segít tisztázni a két fogalom közötti különbséget, mert a GULAG lágereiben is voltak Ózd környékiek: „[a] szovjet katonai elhárítás Ózdon több személyt is letartóztatott, zömében koholt vádak vagy feljelentések alapján. Valkó Józsefet, mint leventét Ózdon 1945. október 4-én fogták el [...]” (48.), majd ítélték hétévi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre. De olyan személyt is említ, akit kivetkőzött frontkatonaként tartóztattak le. Az ilyen esetek száma minimális volt Ózdon a GUPVI-táborokban élőkéhez képest (49.).

Felhívja a figyelmet arra, hogy a kényszermunka fogalma az orosz világban I. (Nagy) Péter cárig nyúlik vissza, és nem volt idegen jelenség az egész 20. században. A Szovjetunióban 1934 októberétől fokozatosan kialakított GULAG-rendszer fontos célja volt, hogy az ország gazdaságát olcsó munkaerővel töltsék

fel.¹² Emellett a kollektív büntetés és etnikai tisztogatás szándéka is hangsúlyos volt. Az ingyen munkaerő biztosításának lehetősége összekapcsolódott a háborús jóvátételi igényekkel, a legyőzöttek büntetésével.

Ahogy Nagy Péter is kiemeli, a kényszermunka alkalmazása gazdasági oldalról nézve egyáltalán nem volt jövedelmező, mert a legyengült, alultáplált rabok nem bírták a zord munkakörülményeket (43–49.). Sokan már a szovjet táborokba történő szállítás során életüket veszítették. Akik eljutottak a Szovjetunióba, a táborhálózat már említett különböző lépcsőfokait kellett bejárniuk. A Szovjetunióban az Ózd környékéről elhurcoltak legtöbbször az iparban, az építőiparban, a vasúti és közműépítéseken kapott munkát, de hiába volt Ózd vidéke is nehézipari térség, a szovjet területen folytatott munkavégzés körülményei, munkájuk megbecsültsége nem volt összehasonlítható az itthon megszokottal. Gyakoriak voltak a balesetek, a legyengült, megromlott egészségű munkásoknak korábban nem tapasztalt nehézségekkel kellett szembenézniük. A nehéz fizikai munkát jobban bírták azok, akik korábban is nagy erőfeszítést igénylő munkakörben dolgoztak, ahogyan az Ózd környékiek nagy része. Egy, a könyvben feldolgozott korábbi helytörténeti forrás például ennek tudja be, hogy az Ózddal szomszédos Csernelyből elhurcoltak közül – akik a fogságba esés előtt is kohászok, bányászok voltak – mindössze egy ember halt meg.

A statisztikai adatok arról árulkodnak, hogy a táborok fenntartása többbe került, mint a gyakorlatilag ingyenmunka által termelt haszon (68.). A bányák elhanyagoltak, rosszul felszereltek voltak, a kézi erővel történő termelést akadályozta a hideg.

A munkások hiába kaptak bért, azt vissza kellett fizetniük a tábor fenntartási költségeire, hiába volt heti szabadnapjuk, akkor is dolgozniuk kellett, csak éppen könnyebb munkára osztották be őket. A Szovjetunióban tapasztalták meg a normarendszert, itt talákoztak először a munkaversennyel, ami majd itthon sztahanovista mozgalomként válik népszerűvé. A sors

¹² Erről a kérdésről részletesebben: CZEH Zoltán: *A GULAG mint gazdasági jelenség*. Magyar Ruszisztikai Intézet, Budapest, 2003.

furcsa fintora, hogy az ózdi kohászatban 1954-ben bevezetett normarendszer egy egykori szovjet fogoly nevéhez fűződik (67.).

A kötet nagy tematikus pontját adja a táborbeli mindennapokról szóló fejezet (69–107.). A szerző több altémára bontja a hétköznapok tevékenységeit, amelyek a lakhelyhez (69–76.), a táplálkozáshoz (76–88.), az öltözködéshez (88–90.), a tisztálkodáshoz (90–91.), az egészségügyi helyzethez (92–98.), a közösségi és kulturális élethez (98–104.) kapcsolódtak. A monográfiának ebben a részében nem tudunk meg újat, sajátosat a foglyok életéről, így a helyi vonatkozású példák ebben a részben inkább a már ismert narratívák kiegészítésének tekinthetők. Az Ózdról és környékéről elhurcoltak nyilván ugyanolyan körülményekkel néztek szembe, mint a többi fogoly. Próbáltak alkalmazkodni a megváltozott helyzethez, a túlélési stratégiák inkább egyéni leleménynek számítottak, mintsem ózdi specifikumnak.

Az új környezetben a táborlakók élettere minimálisra zsugorodott, életkörülményeik átalakultak. A zsúfoltság, a hideg napról napra gyengítette a rabok mind fizikai, mind szellemi állapotát. A táborban az alapvető higiéniai, egészségügyi, étkezési feltételek sem voltak adottak, az otthonosság kialakítása ilyen állapotok között nagy kihívást jelentett. A rossz minőségű ételek, a kis fejadagok, a rendszertelen étkezés, a hiányos ruházat, a lágerenként eltérő tisztálkodási körülmények miatt számos betegség ütötte fel a fejét, és mindennapos volt a halál. A flekktífusz, a tuberkulózis, a tifusz, a vérhas, a malária és a depresszió naponta szedte áldozatait, de az 1946-os aszály miatt kialakult gazdasági válság tovább növelte a betegek számát.

Nem csoda, hogy mindezek hatására megváltozott a rabok halálhoz, elmúláshoz való hozzáállása. Mindennapos élménnyé váltak az egyszerű temetések, amelyek ceremónia nélkül zajlottak le. A halál, az elmúlás nemcsak a rabok számára volt mindennapi élmény, hanem a szovjet lakosság számára is. Éppen ezért sokan empatikusak voltak a rabokkal, cserekereskedelmet folytattak, főleg üzleti viszony jellemezte a kapcsolatukat (104–107.).

Nagyon fontos az itthon maradt családtagok visszaemlékezései alapján felépített fejezet. „A lágerekben csak egy év letel-

te után volt lehetőség levélíráásra a Nemzetközi Vöröskereszten keresztül.” (109.) Természetesen csupán korlátozott tartalom szerepelhetett a hazaküldött lapokon, levelekben, amelyek felbecsülhetetlen értékűek voltak az itthoniak számára.

Nagyon kevés példa van arra, hogy valakinek sikerült megszöknie a fogságból, de ezek még a hazai vagy határon túli gyűjtőtáborokból lehettek sikeresek, a Szovjetunióból szinte reménytelennek tűntek. A táborokból való hazatérést sokan nem éltek meg. Először a munkaképteleneket küldték haza, a még munkaképes rabokat igyekeztek minél tovább ott tartani. A lágererek történetében Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála hozott változást, de végleges felszámolásukra csak 1987-ben került sor. Az ózdiaknak, más rabokhoz hasonlóan, „a Foksányban és Máramarosszigeten felállított magyar kirendeltségeken keresztül Debrecenbe vezetett az útjuk” (119.), ahol a Hadifogoly Átvevő Bizottságnál fertőtlenítették őket, valamint ruhát és kevés élelmet biztosítottak számukra. A betegen hazaérkezőknek az állam hat hónapig térítésmentesen orvosi kezelést biztosított. Mindezek természetesen a legkevésbé sem pótolhatták a táborokban töltött éveket, a szenvedést, a családtagok hiányának feldolgozását.

Összességében elmondható, hogy Nagy Péter a bevezetőben feltett kérdéseket sorra megválaszolja, logikusan építi fel könyvét, és a rendelkezésére álló információk alapján alaposan és lényegre törően vázolja „az Ózd vidékiek fogságban töltött éveit, az indulás előtti viszonyoktól, a tábori életen át egészen a hazatérésig és későbbi életükig” (113.). Könyvének értékes részei az általa készített interjúk idézetei. Sokan a szerző kérésére mondták el táborbéli élményeiket, emlékeztek vissza az átélt traumákra. Az sem kizárt, hogy a szerző volt az első és utolsó személy, akinek az interjúalanyok elmesélték történeteiket. A kötetben közölt fotók, rajzok fontos kiegészítései a leírtaknak. Nagy Péter az Ózd környékiek szovjet hadifogsággal kapcsolatos élményeinek összegyűjtése során fontos munkát végzett, és a kötet néhány részének kiegészítése után jó lenne idegen nyelvű fordításával is találkozni.

Vámos Gabriella